

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 21 (34)

Суми – 2020

**SECTION 8
JUDICIARY; LAW ENFORCEMENT AGENCIES;
PROSECUTOR AND LEGAL OFFICE**

**СЕКЦІЯ 8
СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА Й АДВОКАТУРА**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i21.p135>

**МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ТА КООРДИНАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ У
СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ
ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ СУДОВИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ТА
ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

***Куліш Анатолій Миколайович,**
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, професор,
директор Навчально-наукового інституту права,
Сумського державного університету*

***Стало Юрій Сергійович,**
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена дослідженню головних проблем, котрі впливають на ефективність роботи судових органів в Україні. В роботі доведено важливість вивчення даного питання, оскільки правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а тому ефективність роботи судових органів є одним із факторів належного виконання судами свого головного завдання.

Перелічено та охарактеризовано головні причини неефективності роботи судових органів в Україні, а саме серед яких: залежність та вплив на суддів з боку органів влади, недостатнє фінансування органів судової влади в цілому, перевантаження судів та недостатня кількість суддів, неефективність механізму виконання судових рішень.

Проаналізовано законодавство, яке регулює дане питання, та зроблено акцент на його недосконалість в питанні регулювання, забезпечення та покращення ефективності роботи судових органів в Україні. Досліджено статистику Європейського суду з прав людини відносно України та зазначено, що вона є однією з лідерів серед держав проти яких у цьому Суді розглядаються справи. Проаналізовано рішення Європейського суду проти України, то встановлено, які саме є найпоширенішими. Визначено чинники, які здійснюють вплив на роботу судових органів. Досліджено масштаби впливу на систему судочинства як з боку органів державної влади та їх посадових осіб, так і зі сторони громадськості. Охарактеризовано проблему недостатнього фінансування потреб судової системи, а також наголошено на її гостроті. Висвітлено проблему перевантаженості судів, визначено основні її причини та наслідки та встановлено, що вони є пов'язаною з проблемою недостатньої кількості суддів. Здійснено аналіз проблеми примусового виконання судових рішень, а також визначено її актуальність та необхідність якнайшвидшого вирішення.

Проаналізувавши та дослідивши всі вищезазначені проблеми, було запропоновано шляхи для їх вирішення, а також зроблено висновок дослідження, у якому зазначена актуальність даної проблематики, основні проблемні питання судочинства та наголошено на необхідності їх всебічного та більш глибокого вивчення з метою подальшого реформування та подолання.

Ключові слова: судові органи України, система судочинства, ефективність, проблеми судочинства, шляхи вирішення.

Kulish A.M., Sitalo Y.S. Problems affecting the effectiveness of the court authorities in Ukraine and the ways to solve them. The article deals with the main problems affecting the efficiency of the judiciary in Ukraine. The importance of studying this issue is proved in the paper, since justice in Ukraine is exercised exclusively by the courts, and therefore the efficiency of the judicial bodies is one of the factors for the proper fulfillment by the courts of their main task.

The main reasons for inefficiency of the judicial bodies in Ukraine are listed and characterized, among them: dependence and influence on judges by the authorities, insufficient funding of the judicial authorities as a whole, overload of courts and insufficient number of judges, inefficiency of the mechanism of enforcement of judgments.

The legislation that regulates this issue is analyzed and emphasis is placed on its imperfection in regulating, securing and improving the efficiency of the judiciary in Ukraine. The statistics of the European Court of Human Rights concerning Ukraine have been examined and it is stated that it is one of the leaders among the states against which this Court is considering cases. The decision of the European Court of Justice against Ukraine is analyzed and the most common ones are determined. The factors that influence the work of the judiciary are identified. The extent of influence on the judicial system both by public authorities and their officials and by the public has been investigated. The problem of insufficient financing of the needs of the judicial system is described, and its severity is emphasized. The problem of court overload has been highlighted, its main causes and consequences have been identified and found to be related to the lack of judges. An analysis of the issue of enforcement of court decisions was made, as well as its relevance and the need for a speedy solution.

After analyzing and investigating all the above problems, the ways to solve them were suggested, and the conclusion of the study was made, which stated the relevance of these issues, the main problematic issues of the judiciary and emphasized the necessity of their comprehensive and deeper study in order to be further reformed and overcome.

Key words: judicial authorities of Ukraine, judicial system, efficiency, problems of justice, ways to solve.

Постановка проблеми. Забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина відповідно до Конституції України повинна забезпечувати судова система, котра має діяти виключно на демократичних засадах. Проте питання ефективної роботи судів та здійснення чесного судочинства вже доволі довгий час є предметом дослідження багатьох науковців, юристів, практиків. Але навіть після проведення судових реформ, дана проблема й досі залишається актуальною. Головною причиною цього, на нашу думку, є необхідність не лише визначення основних проблем, котрі впливають на ефективність роботи судових органів, а й надання рекомендацій щодо їх подолання. Саме цей аспект є малодослідженим у даній проблематиці, і тому ми спробуємо його дослідити та проаналізувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження проблем, які впливають на ефективність роботи судових органів в Україні

займався ряд вчених та практиків, а саме: І.Є. Марочкін, В.Д. Бринцев, С.Л. Дегтярьов, Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, Р.О. Куйбіда, О.В. Колісник, Н.В. Сібільова, А.О. Селіванов та інші.

Метою статті є дослідження основних проблем, які впливають на ефективність роботи судових органів в Україні, а також визначення шляхів та надання рекомендацій для їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституцією України головним завданням судової гілки влади є: забезпечення правосуддя, дотримання законності, а також захист конституційних прав і свобод громадян.

Але якщо проаналізувати інформацію щодо ефективності роботи судів в Україні, то можна зрозуміти, що судочинство України має багато проблем і недоліків, хоча й стверджувати, що правосуддя перебуває на низькому рівні не можна.

Відповідно до статистики Європейського суду з прав людини Україна є однією з лідерів серед держав проти яких у цьому Суді розглядаються справи. Якщо проаналізувати всі рішення Європейського суду проти України, то найпоширенішими є такі:

- щодо тривалості виконання рішень національного суду;
- щодо тривалості розгляду справ;
- щодо проблем, пов'язаних із досудовим слідством[1, с. 21].

Якщо ж дослідити основні проблемні питання, які визначають ефективне та законне функціонування судових органів, то можна виділити наступні:

- залежність та вплив на суддів з боку органів влади;
- недостатнє фінансування органів судової влади в цілому;
- перевантаження судів та недостатня кількість суддів;
- неефективність механізму виконання судових рішень.

Відповідно до ст. 47 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання[2]. Тобто будь-який вплив на суддів для перешкодження виконанню ними своїх професійних обов'язків або з метою схилення їх до винесення незаконного рішення з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій та ін. забороняється.

Відповідно до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України втручання у роботу судових органів необхідно розуміти як "вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи не вчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання"[3, с. 2–6, п. 11].

Чинники, які впливають на роботу судових органів, можна поділити на дві категорії: зовнішні та внутрішні. Перші проявляються у різноманітному тиску з боку посадових та службових осіб органів державної влади як на суддів, так і на працівників суду для отримання певної вигоди, прийняття рішень у власних інтересах. Їх зазвичай поділяють на дві підкатегорії:

- вплив з боку представників державної влади;

- вплив з боку громадськості.

Доволі частими є випадки, коли на судові органи, їх працівників, суддів здійснюють різного роду вплив через Інтернет, засоби масової інформації. Зазвичай це відбувається, коли хтось із представників найвищого ешелону державної влади намагається домогтися прийняття рішення в їхніх інтересах.

Найчастіше вплив та втручання в роботу судових органів проявляється напередодні виборів. Оскільки суди постійно вирішують невідкладні справи, пов'язані з виборчим процесом, органи суддівського самоврядування можуть надавати правові оцінки щодо дій політиків та партій. В свою чергу політики намагаються підкупити або якимсь іншим чином вплинути на судові органи, дестабілізувати судову владу. Але реакції з боку правоохоронних органів та інших структур на таку протиправну діяльність, у більшості випадків, немає.

Суспільний вплив на суд, найчастіше, проявляється під час розгляду резонансних справ або коли вони стосуються інтересів великої кількості населення. Наприклад, коли під впливом громадськості суд змінив раніше ухвалене рішення. У травні 2012 року Центральний районний суд м. Миколаїв почався розгляд резонансної справи стосовно жорстокого звалтування та побиття О. Макар, котра через деякий час померла. 24 травня суд прийняв рішення щодо проведення розгляду справи у закритому режимі. Але це викликало обурення як матері померлої дівчини, так і громадськості. У зв'язку з чим вже в червні цей Центральний районний суд м. Миколаїв задовольнив клопотання прокурора щодо відкритого судового розгляду справи, за винятком певних засідань, на яких будуть досліджуватися докази інтимного характеру, які не можна розголошувати[4]. Дана ситуація демонструє, що хоч вплив на суддів та судові органи не повинно бути, але інколи можуть виникати ситуації, які неможливо контролювати.

До внутрішніх чинників впливу на суд, визначених постановою Пленуму Верховного Суду України, слід віднести наступні:

- не процесуальний вплив на суддю з боку інших суддів, у тому числі тих, що обіймають адміністративні посади в судах;
- встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклик його до вищестоящих судів та вимагання звітів чи пояснень про розгляд конкретних справ;
- витребування від судді будь-якої інформації чи довідок про хід та перспективи розгляду справи, іншої інформації, яка може надаватися лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним

процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати [3, с. 2–6, п. 2].

Недостатнє фінансування потреб судової системи також залишається доволі гострою проблемою.

Голова Державної судової адміністрації України Зеновій Холоднюк у своєму коментарі зазначив: "На початку 2019 року найбільша проблема - бюджет, який не враховував рішення Конституційного суду, ухвалене у грудні 2018 року щодо суддівської винагороди. Ці моменти не були враховані в державному бюджеті, і ми змушені були шукати способи вирівняти ситуацію. Нам потрібно було додатково шукати понад 2 мільярди гривень, щоб забезпечити рівень заробітної плати працівників апарату суду. Для цього залучили резерви 2018 року, які вдалося створити в межах спецфонду, враховуючи його специфіку перехідних залишків. Так, тільки станом на жовтень планові показники бюджету 2019 року збільшено на 1,1 мільярда гривень спеціального фонду держбюджету"[5]. Він також додав, що Державна судова адміністрація України зверталася як до уряду, так і до Верховної Ради щодо врегулювання та вирішення даного питання, але так званої «підтримки» вони так і не відчули.

Наступною проблемою судочинства є надзвичайна перевантаженість судів. Для прикладу, у Сполучених Штатах Америки на 310 мільйонів населення – 3,5 мільйонів судових справ, із яких значну частину розглядають за спрощеним порядком. У нас на 45 мільйонів населення, із яких 6-7 мільйонів постійно за кордоном – 8,5 мільйонів судових справ[6].

Однією з причин, котра спричиняє перевантаженість судів та призводить до тривалого часу судового розгляду, є недостатня кількість суддів. Для місцевих загальних чи адміністративних судів доволі розповсюдженим є відкладення судових засідань на два, три або й навіть чотири місяці. Тому говорити про розумні строки розгляду справ не має сенсу, оскільки судді просто фізично не можуть, розглядаючи по 15-20 справ у день, робити це швидше. Окрім того, справи можуть відкладатися з різних причин: неявка учасників процесу в судові засідання, подання різних безпідставних заяв та клопотань про відкладення розгляду справи, подання необґрунтованих апеляційних скарг на ухвалу суду тощо. Всі ці фактори і впливають на те, що справ затримується у судді доволі тривалий час, в той час як постійно надходять й інші справи, серед яких чимало й таких, що потребують негайного розгляду. І як наслідок, виникає перевантаженість судів, яка за собою тягне пропущення розумних

строків, невдоволення учасників по справам, скарги на роботу судів та суддів.

Проблема виконання судових рішень в Україні є актуальною доволі давно. Головними причинами виникнення даної ситуації, на нашу думку, є:

- невелика заробітна плата у державних виконавців;
- відсутність у виконавців мотивації щодо роботи;
- закритість в процесах примусових виконань судових рішень;
- обмежені повноваження приватних виконавців;
- законодавче забезпечення діяльності як державних, так і приватних виконавців є недостатньо врегульованим.

Всі вищеперераховані проблеми судової влади є доволі серйозними та актуальними, а тому становлять загрозу не тільки системі судоустрою України, а й економічній безпеці держави, оскільки судові органи виступають її гарантом.

Для вирішення питання впливу на судові органи та незалежності суддів необхідно вирішити всі питання, які призводять саме до виникнення цієї проблеми.

По-перше, потрібно посилити юридичну відповідальність за неповагу до суду і втручання у судову діяльність. Необхідно розробити механізм, за яким кожен суддя або працівник суду міг повідомити про певний тиск або прояви впливу, і результатом цього повинно стати миттєве реагування з боку правоохоронних органів, які зобов'язані провести розслідування та припинити даний вплив. Найкраще, на нашу думку, з цим завданням повинна впоратися Вища рада правосуддя, оскільки вона є саме тим інститутом, який покликаний захищати суддів від проявів як внутрішнього, так і зовнішнього впливу. Здійснення правосуддя можливе лише за умови незалежності суддів та відсутності впливу на них.

Також необхідно подумати над питанням щодо вилучення статті 375 Кримінального кодексу України[7] для запобігання зловживанню нею з боку прокурорів відносно суддів.

До того ж слід зобов'язати суддів використовувати систему оскарження, яка визначена в Законі України "Про Вищу раду правосуддя", з метою захисту від впливу під час здійснення правосуддя та гарантування суддівської незалежності.

Позитивним моментом, який спостерігається в останні роки, є підвищення ролі суддівського самоврядування. Такі органи як Рада суддів України, З'їзд суддів України, збори суддів відповідного суду мають достатньо повноважень для вирішення внутрішніх проблем судів. Але,

можливо, повноваження хоча б найвищих органів суддівського самоврядування необхідно розширити, слід додати можливість для участі в певних питаннях ззовні, які прямо чи опосередковано стосуються судових органів, наприклад, у розробці проекту Закону України "Про державний бюджет" на відповідний рік.

Або як варіант необхідно зобов'язати Кабінет Міністрів України робити висновок, в якому зазначити наскільки були враховані бюджетні запити Державної судової адміністрації України, причини їх незадоволення чи задоволення, та надавати його перед поданням до Верховної ради України проекту Закону України "Про державний бюджет" на відповідний рік. А також гарантувати можливість оскарження даного висновку та проекту Закону. Також слід забезпечити участь представника Державної судової адміністрації України на засіданнях комітету, який займається питаннями бюджету, оскільки думка Державної судової адміністрації України має бути заслухана та врахована на пленарному засіданні Верховної Ради України, адже вона є головним розпорядником коштів у судовій владі. Вважаємо, що дані рекомендації можуть стати гарною основою для вирішення проблеми недостатнього фінансування судових органів.

Головною причиною перевантаженості судів є конституційна норма про те, що «під юрисдикцію суду підпадають усі правовідносини, що виникають у державі». Ми вважаємо, що дану норму слід звзвити, оскільки сьогодні люди йдуть до суду навіть щодо тих питань, які можна вирішити в інший спосіб або і інших структурах. Названу конституційну формулу необхідно змінити так, щоб і доступ до правосуддя зберігся, і кількість справ у судах зменшилась. Необхідно провести зміни так, щоб суди не виносили однотипні рішення по мільйонах справ, наприклад, у справах про перерахунок пенсій тощо.

До того ж, необхідно створити систему судів, які б розглядали в спрощеному порядку дрібні та малозначні справи, які забирають багато часу в суддів та не дають змоги детально вивчати та досліджувати складні та більш важливі справи. Можливо, слід запозичити світовий досвід, та запровадити систему мирових судів, які б і розвантажили інші суди, і стали б школою для підготовки суддів, де б вони набували досвіду та практики, що, у свою чергу, сприятиме вирішенню проблеми недостатньої кількості суддів.

Для вирішення проблеми пов'язаної з виконанням судових рішень, на нашу думку, слід провести ряд заходів, а саме:

- постійно підвищувати рівень кваліфікації осіб, які займаються примусовим виконанням судових рішень;
- розширити повноваження приватних виконавців;
- забезпечити ефективний та всебічний розвиток як виконавчого права, так і законодавства, яке регулює виконання судових рішень;
- зробити відкритими процедури виконання судових рішень, покращити систему публічної реалізації майна, яке було конфісковане виконавцями;
- зробити більш ефективними діяльність третейських судів як недержавних юрисдикційних органів;
- розширити сферу використання позасудових засобів захисту прав.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що проблем, які впливають на ефективність роботи судових органів доволі велика кількість. Найбільш важливими серед них є:

- залежність та вплив на суддів з боку органів влади та суспільства;
- недостатнє фінансування органів судової влади в цілому;
- перевантаження судів та недостатня кількість суддів;
- неефективність механізму виконання судових рішень.

Вирішення даних проблем можливо лише за рахунок подальшого реформування та змін системи судочинства в Україні, а саме: підвищення ролі суддівського самоврядування та розширення його повноважень; розробка ефективного та дієвого механізму притягнення до відповідальності осіб за намагання вплинути на роботу судді та його незалежність, здійснення тиску на суд, а також посилення відповідальності за такий вплив; забезпечення участі представника Державної судової адміністрації України на засіданнях комітету, який займається питаннями бюджету, а також врахування його думки під розподілу державного бюджету; створення системи мирових судів, які б займалися розглядом малозначних справ; врегулювання законодавства щодо виконання судових рішень, розширення повноважень приватних виконавців тощо.

Всі ці проблеми існують вже доволі тривалий час, але вони залишаються актуальними й сьогодні, тому дане питання потребує всебічного та більш глибокого дослідження, проведення ефективних реформ, які дійсно зможуть підвищити як ефективність роботи судів, так і чесність серед суддів.

Література:

1. Принципи ефективного розслідування відповідно до практики Європейського суду з прав людини : наук.-метод. рек. / Уклад.: К. Л. Бугайчук, О. В. Федосова, Т. М. Малиновська та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2017. – 81 с.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. ст. 545.
3. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13 червня 2007 р. // Вісн. Верхов. Суду України. - 2007. - № 6. - С. 2 - 6.
4. Суд змусили відкрито розглядати справу Оксани Макар // Центр суддівських студій. - 12.06.2012. - Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/dig2884.html>.
5. «Голова ДСА заявляє про недостатнє фінансування потреб судової системи» // Укрінформ. - 2019 р. - Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2810406-golova-dsa-zaavlae-pro-nedostatne-finansuvanna-potreb-sudovoi-sistemi.html>.
6. Маляренко В. Щодо головних проблем судової влади в Україні / В. Маляренко // Слово Національної школи суддів України. - 2013. - № 1. - С. 39-49. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_1_7.
7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26. ст.131.